

Dáné Tibor Kálmán

A népfőiskoláról erdélyiesen

Kiváló protestáns kisebbségi gondolkodónk, Makkai Sándor írta a két világháború között: „Mikor egy nemzet politikailag és anyagilag sorsának mélypontjára érkezik, akkor nyílik meg előtte a nagyság másik útja.” (*Makkai Sándor: Magyar nevelés, magyar műveltség. Budapest, 1937.*) Bár ezt a gondolatot a Trianon utáni erdélyi magyar sorskérdések boncolgatása kapcsán fogalmazta meg egykori református püspökünk, mégis úgy látjuk, felismerése a 19. század közepére térdre kényszerített, jelentős területektől megosztott, politikai és gazdasági válságban vergődő Dániát is idézi, amelynek vajúdó társadalma ekkor szülte meg a grundtvigi népfőiskola intézményét. Azt az intézményt, amely a történelmének mélypontjára érkezett kis skandináv nép előtt megnyitotta a felemelkedés lehetőségét, a „nagyság másik útját”. S lett emberöltőnyi idő alatt Hamlet nemzete Európa legtehetősebb népessége, s a területi méreteivel Erdélynyi ország a „gazdag parasztok eldorádója”. Mert Grundtvig népfőiskolájának alap gondolata az volt, hogy a paraszttársadalom ifjainak nem szakmai, hanem általános műveltségének emelésére kell törekedni, s ez maga után vonja majd a szakma iránti igényesség megjelenését is. Ezt takarja a dán népfőiskoláról szóló azon fáma, amely szerint ez a tanintézet úgy tanította meg a dán parasztot európai hírű vaját gyártani, hogy az oktatás folyamatában soha nem esett szó a vajköpülésről, ellenben annál többet beszéltek a kis skandináv nép történelméről, irodalmáról, mitológiájáról, jogrendjéről, folklórkincséről, nemzeti hagyományairól, a keresztyéni hit és gondolkodás fontosságáról, magáról az emberről, akinek tájékozottnak kell lennie a világ menetéről, hogy mindig hasznosan tudja magát behelyezni a társadalomba. Vagyis a dán népfőiskola a szó szoros értelmében az élet iskolája volt, ahol az állandóan változó világ körülményeihez való alkalmazkodást tanították az élő szó erejével, miközben elvetették a könyvekből való, abban az időben az oktatás folyamatában ugyancsak módszeresen alkalmazott szó szerinti tanulást, azaz a magolást. Bízta az egyén alkotókészségében, mai kifejezéssel élve kreativitásában, amelynek révén a közösségek belső szellemi energiáit lehet mozgósítani.

A paraszttiskolák intézménye nem volt idegen a Kárpát-medence magyarsága körében sem. Sőt jóval a dán népfőiskolák megjelenése előtt, már a 18. század végén és a 19. század elején, egyszerre a tőkés termelési mód csíráinak a felsejülésével, kezdtek meghonosodni Magyarország területén. Gondoljunk csak Tessedik Sámuel szarvasi (1780) vagy éppen nagyszentmiklósi (1803) iskolájára, a keszthelyi Georgikonra (1797), majd később az erdélyi Wesselényi-féle makfalvi népiskolára, amelynek 1836-os elindulását sokszor a hazai népfőiskola-intézmény születésének tekintjük. Csakhogy ezek a tanintézetek, véleményünk szerint, abban különböztek jelentősen a dán népfőiskoláktól, hogy míg a magyar paraszttiskolákban hangsúlyosan az iparosodó társadalom megkövetelte

új szakmai agrárismereteket tanították az ifjaknak, addig a dán földművesek tanintézetei, mint már említettük, az általános műveltség színvonalának emelését helyezték előtérbe a tanítás folyamatában, a szakma iránti igényesség érdekében.

Azonban ne tévesszünk szem elől egy nagyon fontos kérdést. A dán népfőiskola, a vele párhuzamosan kibontakozó szövetkezeti mozgalommal együtt, egy 19. századi, kifejezetten parasztállamban jelentős társadalmi átalakulást és gazdasági szerkezetváltást hozott. „Iparosította a falut.” – jegyezte meg az 1930-as évek közepén az erdélyi népfőiskola-teremtő Balázs Ferenc egyik levelében, amelyet dán-amerikai származású feleségének írt. Vagyis a jól gépesített és egymással szövetkező gazdaságok fokozatosan egyre kevesebb emberi munkaerőt igényeltek, s ma például ott tart ez a kis ország, hogy lakosságának csak alig öt százaléka foglalkozik mezőgazdasággal, termelve a hazai és az európai piacra egyaránt, miközben a dán nép életszínvonala a legmagasabb kontinensünkön. Amolyan urbánus nemzet lett a dán. Ez a szerkezetváltás viszont, úgy tűnik, a kis skandináv nemzet néphagyományainak és folklórkincsének átértékelődéséhez is vezetett. Midőn a Magyar Népfőiskolai Társaság jóvoltából az 1990-es években két alkalommal is Dániában jártunk, és vendéglátóink hagyományörző műsorait néztem vagy hallgattam, bennem az élmény a kolozsvári földművesek, a hóstátiak zene- és dallamvilágát idézte. Csakhogy amíg hóstáti polgártársaim évszázadok óta gazdálkodók, földművesek a városi élet vonzáskörében, így halmozva fel az idők folyamán a maguk sajátos folklórkincsét, addig a dán nép alig két emberöltőnyi idő alatt jutott erre a teljesítményre. Tévedés ne essék, nem ítélek – hisz a népfőiskola intézményének fontosságáról itt és most meg vagyok győződve, és éppen erre szeretném felhívni a figyelmet ebben a rövid közleményben –, hanem saját meglátásaimról szólok. Meg félelmeimről is az eredeti „mélykultúra” elvesztéséről erre mifelénk. Amelyet csak alátámasztanak Rabindranáth Tagore indiai Nobel-díjas költő Balázs Ferenc által idézett szavai, a múlt század húszas éveiben: „Kelet-Európa jobban érdekel, mint a Nyugat” (...) mert a népművészeteket ott még nem ölte meg a gyári egyformaság.” (*Balázs Ferenc: Bejáróm a kerek világot. Bukarest, 1975.*)

A Kárpát-medence magyarsága a két világháború között válik érzékennyé a népfőiskola intézményére, s bár beszélnek róla a századforduló környékén is, intézményesülése a 20. század harmincas éveire tehető. Érdekes, hogy számtalan közös vonást mutat, mégis az anyaországban és Erdélyben az intézményesülés folyamata önálló utakon járt. Ez egyértelmű, hisz Trianon után a Magyarországtól elszakadt nemzetrészeknek a kisebbségi sorsban rá kellett kényszerülnie egy teljesen más életformának a kialakítására. Hisz egy lelkileg megbomlott egyensúlyú nemzet vergődött a széttöredezett ország határain innen és túl. Akkor elsőrendű feladattá vált az egész nemzet számára, hogy „a lelkekben kell visszaállítani mindazt, ami kívül elveszett”. A két világháború között nagy vonalakban a dán nép száz évvel korábbi történelme zajlott le a Kárpát-medence magyarságánál, s így nem csoda, hogy itt és ebben az időszakban, politikai közegeben termékeny talajra lelt a népfőiskola intézménye. Ahol a paraszti ifjak számára az oktatásban már az általános műveltség megszerzésére, a nemzeti identitás erősítésére, a néphagyományok ápolására törekedtek elsődlegesen, s csak másodlagos fontosságú volt a szakmai ismeretek okítása. Gondoljunk csak a sárospataki és más népfőiskolák csizmás diákjaira, a KALOT falumozgalmára, amelynek jelszava a „Krisztusibb embert, műveltebb falut, életerős népet, önérzetes magyart” volt, a népi írók határozott kiállására a vidék szellemi felemel-

1 tudomány és társadalom

kedése és a népfőiskola intézménye mellett, amelyet Móricz Zsigmond így fogalmazott meg: „Jobb polgárt, jobb hazafit, jobb embert nevelni, ez a népfőiskola feladata”. Vagy Németh László népfőiskolai programjára, amelynek célja a „minőség-magyarság” megteremtése volt.

Erdélyben is az egyházak álltak a népfőiskolai kezdeményezések élére. Balázs Ferenc unitárius lelkész neve és nagyon rövid, alig hatéves, mészköi munkássága a múlt század harmincas éveinek az első felében fényesül legerőteljesebben az erdélyi népfőiskolát. A fiatal Erdő János unitárius lelkész, Balázs Ferenc kortársa, aki életét püspökként fejezte be Kolozsváron, éppen a mészköi népfőiskola-kezdeményezés kapcsán írta egy tanulmányában, 1934-ben: „A népfőiskola jövőjét nem a hivatalos, hanem a magánkezdeményezések biztosítják. A népfőiskolához cselekvési szabadság és kitartó próféta-lelkű emberek szükségesek. A népfőiskola múltja bizonyítja ezt! Ne várjunk mindent az államtól vagy az illetékes hatóságoktól! Fogjunk mi magunk a munkához!” Akár az erdélyi magyar kisebbség két világháború közötti cselekvésprogramja is lehetett volna ez a néhány mondat.

Márton Áron, Erdély nagy katolikus püspöke sem maradt távol a népfőiskola intézményének gondolatától. Népnevelő rendszerének a kialakításában számtalan alkalommal idézi Grundtvigot, gyakran emlegetve, hogy: „ez az idegen férfi nagyon is rokonunk”. Míg Balázs Ferenc falu- és vidékfejlesztési programjába kívánta beépíteni a népfőiskola intézményét, addig Áron püspökünk a család, a honismeret és a nemzeti nevelés érdekében szorgalmazta a népnevelést, és azon belül a népfőiskola intézményének fontosságát hangsúlyozta, nem feledkezve meg arról, hogy ennek a folyamatnak lényeges része a gazdasági műveltség állandó gyarapítása is.

A falu felemelkedése, a legnépesebb társadalmi réteg, a parasztság szakmai és szellemi gyarapodása szinte első pillanattól kezdve a kisebbségi sorsba zuhant erdélyi magyarság cselekvésének a gerincét képezte az első világháború után. Mert: „a városi magyarság – írta ebben az időben Kacsó Sándor kiváló publicistánk – önmagát védi, amikor a falura gondol”. Ezért járták ekkor az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület szakemberei a falvakat, s rendeztek fáradhatatlanul gazdátanfolyamokat. De ekkor dolgozza ki Venczel József sajátos erdélyi falukutató programját. Érdemes megemlíteni, hogy számtalan hasznos és követésre méltó példát mutatott a falumunkában az erdélyi németiség, nevezetesen a szászóság. Így létesült Brassóban az 1930-as évek derekán olyan szövetkezet, melynek kulturális szakosztálya felvállalta a város-környéki falvak művelődési életének irányítását. Munkájuknak hármass programcsomagja volt, amelyet sikeresen ötvöztek egybe falujáró munkájuk során. Elsősorban gazdasági kultúrát, tudást adtak a földműveseknek, hogy eredményesebben termeljenek, másodsorban nagy hangsúlyt fektettek az egészségügyi nevelésre, amely szerintük a legjobb jövőbeni gazdasági befektetés, harmadsorban pedig az általános műveltség színvonalának az emelésére, a léleknevelésre is összpontosítottak falujáró előadásaik során.

Visszatérve a népfőiskolához, hadd idézzük Cseke Péter kortárs erdélyi szociográfus szakírónk *Magyar népfőiskolai kezdeményezések Erdélyben* című tanulmányának egyik záró gondolatát, amely kiemeli ennek a felnőttképzési intézménynek az eszmei fontosságát a kisebbségi létben: „Egyéni kezdeményező-készség és átgondolt közösségi stratégia összehangolása nélkül a kisebbségek csak felőrlődnek a rájuk kényszerített önvédelmi harcban – ahelyett hogy építkeznenek. A két világháború közötti népfőiskolai kezdeményezéseinknek alighanem ez az egyik tanulsága.”

Aztán a bécsi döntés után még megérnek egy mélyebb fellélegzést Észak-Erdélyben a népfőiskolák, különösen az egyházak égisze alatt szerveződve. Majd közvetlenül a második világháború után már csak enyhe (s)óhaj az EMKE részéről, hogy népfőiskolát telepítsen. S következett a népi demokrácia, amely mindent eltörölt, ami népi, mindent tiltott, ami demokratikus volt, majd rendszerellenesnek nyilvánított és tüzzel-vassal irtott minden csoportos állampolgári kezdeményezést. A népfőiskolák helyett a szabadegyetemek vagy népi egyetemek korszaka következett Romániában, tehát Erdélyben is. Ezek tevékenysége azonban, bár fontos volt, de nagyon mesze állt a népfőiskolák szabad tantervű és főleg szabad akarattól született felnőttképző intézményeitől.

Európában már rég kezelhetővé szelídült az információs társadalom, mikor 1989 karácsonya után megjelent ez a „fenegyerek” az addig mindenfajta információtól elszigetelt volt kommunista államokban, tehát nálunk is, az erdélyi magyarság körében. Sokunkat a számítógép döbentett rá arra, hogy mennyire másfajta tudásra van szükség, mint amivel rendelkezünk, ha továbbra is dolgozni akarunk, s bosszankodtunk, hogy a minket követő nemzedék könnyűszerrel játszik ezzel a csodamasinával, amelynek kezelése nekünk rengeteg fejtörést, álmatlan éjszakákat okozott. Miközben omlott ránk az írott és elektronikus médián keresztül vagy az internet kibernetikus teréből az információk lavinája, szinte felpörgött a világ körülöttünk, mintha felgyorsult volna az idő, s egyre jobban éreztük, hogy mindezeket kezelni csakis a számítógéppel lehet. S miközben nő a munkanélküliség, egyre több tanfolyam hirdeti a képzés és átképzés lehetőségeit vagy a régi mesterségeknek az új követelményekhez idomult modern oktatását. Persze mindezek ma már kökemény gazdasági érdekeket is követnek, hisz mind a képzőközpont, mind pedig a tanfolyamra befizető személyek a befektetésük gyors megtérülésében reménykednek, ez utóbbiak egyértelműen egy jobb munkahelyre vagy akár minőségibb teljesítményre, tehát jobb fizetésre számítva. És máris benne vagyunk az információs társadalom mókuskerekében, melyben a képzés és átképzés talán az egyik legfontosabb hajtóerő.

De valljuk be, a társadalom jelentős részének itt és most egyrészt megközelíthetetlennek, másrészt viszont használhatatlannak is tűnnek ezek a modern képzések. És ebben benne van az a társadalmi réteg, amely még mindig a legnépesebb hazánkban. Igen, az agrártársadalomról van szó. Amely 1989 után visszakapta ugyan ősi jussát, de rá kellett döbennie, hogy a föld megművelése egyre keserveesebb és ráfizetésesebb dolog. A nadrágszíjparcellák, a nyilakra osztott földek nem a jövőbe mutatnak, hanem egyre jobban visszavetik ennek a társadalmi rétegnek az életszínvonalát. Kiút a földek közös megművelése lenne, esetleg a szövetkezetesítés egy vagy több faluközösségen belül, de a múlt rendszer kollektív gazdaságainak szelleme ott bolyong falvainkban, kipusztítva az emberekből még a megélhetés anyagi szintjén is a közösségi szellemet. Egyértelmű, hogy a jövő a gazdasági társulásoké (már számtalan jól működő modern hazai farm is példázza ezt), és az is bizonyos, hogy fokozatosan a falu szerepe is átértékelődik. A nagy társadalmi és gazdasági szerkezetváltás, amiben jelenleg nyakig benne vagyunk, főleg falusi közösségeinket érinti. S ezt, belátásom szerint, trauma nélkül egy vidéki közösség csak úgy tudja átvészelni, ha közben állandó kapcsolatban van közelebbi vagy távolabbi környezetével, tehát a világgal maga körül, érti és értelmezi mindazt, ami történik, s így nem szenvedő alanyává, hanem aktív részesévé válik saját sorsa alakításának. S itt jutottunk el újra a népfőiskola intézményéhez. Mert erdélyi magyar paraszttársadalmunknak történelme során talán soha jobban, mint most, nem volt szüksége a modern szakmai

1 tudomány és társadalom

ismerteken túl általános műveltségre, önbizalomra, lelki egyensúlyra, életkedvre, keresztényi hitre. Egyszóval az értelmiségi rétegnek – és nem keveseknek – a támaszára, segítségére.

Az új demokráciánkban megalakult Romániai Magyar Gazdák Egyesülete, akárcsak valamikor az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az elmúlt tucatnyi esztendőben, természetesen csakis ott, ahol volt a falu problémájára ráérző értelmiségi, indított tanfolyamokat gazdaképzésről és gazdasszonyképzésről, a föld megmunkálásának modern technológiájáról és nem utolsósorban faluturizmusról. Arany-, ezüstkalászos tanfolyamaik szép példái a falusi felnőttképzésnek. De vajon hány falusi közösségben kelne el, akár a szakmai képzések előtt, egy-egy népfőiskolai tanfolyam, mely kifejezetten közösségszervezésről, általános műveltségről, egészségügyi és szociális problémákról, a társadalomban feszülő éppen aktuális kérdésekről, jogrendről szólnának? És ne feledjük, a funkcionális analfabetizmus is – amelyről vagy hallgatott, vagy álmegoldásokkal csapta be önmagát a kommunista rendszer – ma érezhetően az agrártársadalmunkat is keményen sújtja. Miközben robotog körülöttünk az információs társadalom, az Európai Unió számtalan olyan pályázati lehetőséget kínál, amely éppen a funkcionális analfabetizmus felszámolását tűzi ki célul, vagy éppen az önhibájukon kívül a társadalom periferiájára sodródott közösségek felzárkóztatását.

Úgy tűnik, Grundtvig népfőiskoláira – amelyek a paraszttársadalmon túl jelentősen hozzájárultak a 19. században egy felvilágosult és öntudatos dán nemzetet felépítéséhez, és rövid időn belül elterjedtek az egész Skandináv térségben s később öreg kontinensünk jelentős részén is – soha nagyobb szükség az erdélyi magyarság körében nem volt, mint napjainkban. Mert a globalizáció (a makrovilág) kihívásaira csakis egy szakmailag és lelkileg felkészült kisebbségi magyar társadalom tud minőségileg válaszolni, amely, ha kell (és ahol kell), akár áldozatok árán is képes átértékelni és átrendezni a maga körüli világot (a mikrokörnyezetet), önfeladás nélkül, a megmaradása érdekében. És ezért, ha kell, belső energiáinak mozgósításával is tud minőségi felnőttoktatási intézményeket létrehozni. Nem beszélve arról, hogy mindezt a folyamatot egyrészt a hazai törvénykezések, másrészt Európai Unió programok is támogatják. Vagyis kulturális életünknek egyik elsőrendű jövőbeni feladata a tanuló társadalom fejlesztése-kiépítése kell, hogy legyen. Amire volt már kísérlet sokkal nehezebb történelmi időszakban erdélyi magyar közösségünk életében. Ebben a folyamatban pedig, úgy látjuk, felbecsülhetetlen szerep juthat az önszerveződő népfőiskoláknak.